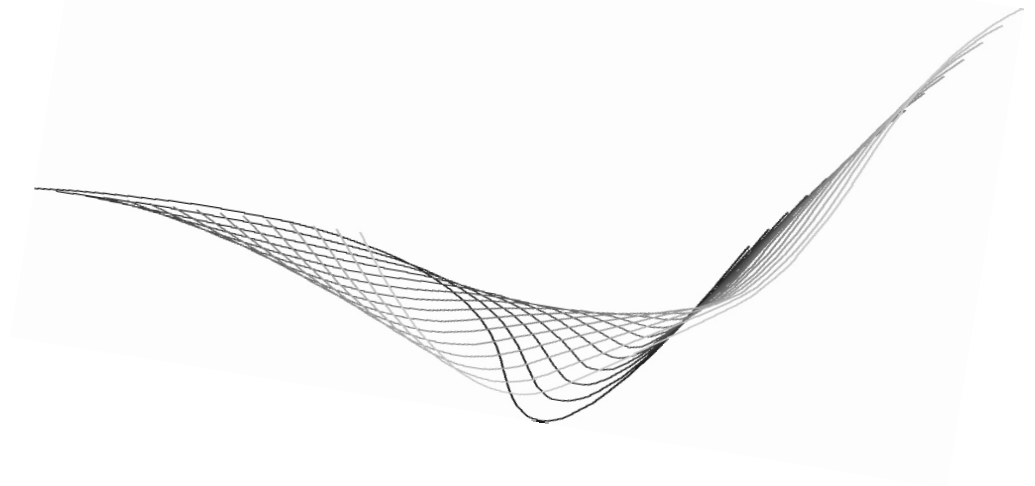

Orquestra
simfònica
del Vallès

Dossier Pedagògic OSV

VARIACIONS DIABÒLIQUES

(SABADELL, GENER 2010)

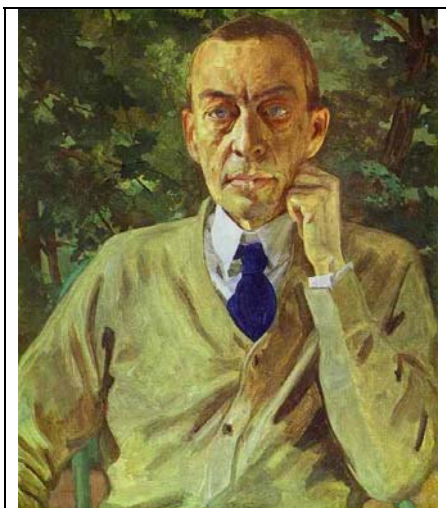

1. Presentació
2. Rakhmàninov, un pianista virtuós que també escrivia música
3. La Rapsòdia sobre un tema de Paganini
4. Beethoven i la revolució de l'Heroica
5. El Testament de Beethoven
6. Els intèrprets
7. Propostes didàctiques
8. Recursos pedagògics

1 Presentació

En aquesta ocasió l'Orquestra Simfònica del Vallès presenta un programa integrat per dues obres del gran repertori de dos autors que van destacar en vida com a grans intèrprets de piano. Són d'èpoques diferents. De fet van néixer amb gairebé 100 anys de diferència. Per tant, la manera d'entendre i compondre la música havia canviat molt. Entre les dues obres del programa hi trobem alguns punts en comú. Per exemple, l'últim moviment de la Simfonia "Heroica" està format per variacions, com la primera obra que tindrem al concert. En definitiva, una bona ocasió per gaudir de dues peces indiscutibles del gran repertori.

2 Rakhmàninov, un pianista virtuós que també escrivia música

Retrat de Rakhmàninov del 1925

Serguei Rakhmàninov, que havia nascut a Rússia el 1873, va destacar sobretot com a pianista virtuós, un dels més grans de l'època en que li va tocar viure. Però també va ser un destacat director d'orquestra i ens va deixar escrites un centenar d'obres, la majoria dedicades al seu instrument.

Gran part de les seves composicions les escriví a Rússia. L'any 1917, malauradament, la Revolució Russa l'obligà a fugir del seu país i a viatjar per diversos llocs, establint-se a Suïssa i també als Estats Units, on moriria l'any 1943.

Curiosament, Rakhmàninov no va obtenir el primer gran èxit amb una composició per a piano, sinó amb "Aleko", la seva primera òpera. Després arribaria un fracàs estrepitós que marcaria en part el seu futur: Alexander

Glazunov, un altre destacat músic del seu país, dirigeix l'estrena de la "Primera Simfonia" de Rakhmàninov, segons sembla, begut. Les crítiques són molt negatives i el músic decideix deixar momentàniament la composició i dedicar-se a la direcció. Gràcies a l'ajuda d'un metge recupera la il·lusió i és aleshores quan escriu la que és probablement la seva obra més important: el "Concert per a piano i orquestra núm. 2".

Del catàleg de Rakhmàninov, destaquen sobretot els concerts per a piano i orquestra núm. 2 i 3, la "Rapsòdia sobre un tema de Paganini", la "Segona Simfonia", algunes peces per a piano -especialment els "Preludis"- i una obra coral, les "Vespres".

3 La Rapsòdia sobre un tema de Paganini

Escrita després del “Concert per a piano i orquestra núm. 4”, la “Rapsòdia sobre un tema de Paganini” és la cinquena i última obra que el compositor rus va dedicar a la combinació d’orquestra amb piano. La durada oscil·la entre els 20 i els 25 minuts. L’estil és semblant al concert per a piano i Orquestra, amb la diferència que s’estructura en un únic moviment subdividit alhora en diverses parts.

Rakhmàninov va escriure l’obra mentre vivia a Suïssa, prop del Llac de Lucerna. És un moment de pau i distensió en la seva carrera, després del que suposa per a un artista emigrar del seu país. Havia actuat per tot el món, especialment als Estats Units, i tornava a tenir ganes de compondre música.

Autors com Schumann, Brahms i Liszt ja s’havien interessat pel mateix caprici de Paganini. La novetat en Rakhmàninov és la introducció d’una altra melodia molt coneguda: la del “Dies Irae” de la Missa de Difunts, que apareix en alguns passatges de l’obra. El tema de Paganini moltes vegades està desintegrat a la mínima expressió.

Paganini, el més gran violinista de tots els temps

És una música ben escrita, expressiva, efectista i pensada pel lluïment pel solista.

La va escriure l’estiu del 1934 i l’estrena es va fer el 7 de novembre d’aquell mateix any als Estats Units (a la Lyric Opera House, de Baltimore), amb l’Orquestra de Filadèlfia dirigida per Leopold Stokowski¹ i amb el mateix Rakhmàninov interpretant la part del solista. Va ser tot un èxit!

L’obra es basa en l’últim dels 24 capricis per a violí sol que va escriure Nicolò Paganini, probablement el més gran solista de violí de tots els temps. Es deia que Paganini havia fet un pacte amb el diable per la manera amb que tocava el violí i d’aquí el nom de “Variacions Diabòliques” que defineix aquest concert.

La “Rapsòdia sobre un tema de Paganini” és un conjunt de 24 variacions a partir del caprici de Paganini. Tot i que l’obra s’interpreta sense interrupció, la “Rapsòdia” la podríem estructurar en tres grans blocs o seccions. El primer inclouria la introducció o tema i arribaria a la variació número 11, el segon podríem situar-lo entre les variacions 12 i la 18 i la resta formaria part de l’última secció.

La variació que s’ha popularitzat més fins al punt de sonar en diverses bandes sonores, anuncis i tota mena de compilacions de música clàssica, és la número 18.

¹ Director d’orquestra conegut sobretot per la seva participació a la pel·lícula ‘Fantasia’, de Walt Disney

4 Beethoven i la revolució de l'Heroica

Retrat de Beethoven de Joseph Mähler (1804-05)

Només feia 2 anys que Beethoven havia escrit la seva Segona Simfonia. La instrumentació² era la mateixa, amb l'afegit d'una tercera trompa. Però no té res a veure amb la música que havia fet fins aquell moment. Les composicions precedents estaven molt a prop de l'estil de Haydn i Mozart. A partir de la Tercera Simfonia, Beethoven dóna cabuda als seus sentiments i passions, i la música simfònica a partir d'aquell moment ja no tornarà a ser la mateixa. Només la durada del primer moviment és tan llarg com algunes de les simfonies de Haydn. L'obra sencera acostuma a durar entre 45 i 50 minuts.

Beethoven va ser el primer compositor que va crear amb llibertat, sense estar sotmès a ningú més que a ell mateix: no és un servent que escriu música per imposició o deure sinó per necessitat d'expressar les seves emocions a través de la

pròpia obra artística. Es va fer seus els ideals promoguts per la Revolució Francesa (llibertat, igualtat i fraternitat), especialment a l'hora d'escriure aquesta obra. En aquesta època està vivint un dels moments més difícils de la seva vida perquè se li havia diagnosticat la sordesa i començava a tenir problemes de comunicació. Aquesta Simfonia obre, doncs, una nova etapa, amb una modernització de la seva música.

Després de l'estada d'uns mesos a la vila de Heiligenstadt i de molts moments de reflexió, recupera la il·lusió de viure, amb molta energia i força, que ens transmet en aquesta obra.

Beethoven es col·loca just al mig de la seva obra. L'heroi que havia de ser Napoleó³, ara és ell -que decideix continuar endavant i escriure més música-, i la humanitat. A través de la música ens parla del seu estat vital, en diferents nivells d'emoció. Una simfonia on hi trobem frustració i ràbia però també alegria i optimisme.

Així tenim per exemple un primer moviment on hi podríem encabir la vida, la joventut, l'esperança, l'alegria, l'energia, la frustració o la celebració. Alguns dels acords que apareixen en aquest fragment mai abans s'havien sentit en la història de la música. El contrast arriba amb el segon moviment: la mort de l'heroi. Tristesa, pena i dolor. En la part central hi ha un moment per l'esperança però de nou torna la desesperació.

Més contrast, ara amb el tercer moviment: el ressorgiment, l'alegria, el dinamisme, l'energia i la creativitat. Una mirada optimista cap al futur.

L'obra acaba amb un toc d'atenció però de manera diferent als dos cops del començament de la simfonia. Després aniran desfilant un seguit de variacions construïdes a partir d'una tonada senzilla⁴. El to general és d'alegria, que va creixent fins que es produeix la calma, i l'oboè torna a ser el protagonista, com ja havia passat en la "Marxa fúnebre".

2 Plantilla d'instruments necessaris per interpretar una obra

3 Veure "La dedicatòria" de la pàgina 5

4 Beethoven ja havia fet servir el tema en el final del ballet "Les criatures de Prometeu"

En aquesta obra, Beethoven trasllada a la simfonia la seva experiència humana: l'alegria i l'amor, però també el sofriment i la desesperació. L'estrena de la simfonia va causar desconcert especialment per la seva durada. El músic sempre la va considerar la seva simfonia preferida. Compositors com Schumann, Brahms, Txaikovski o Mahler, no haurien creat les seves simfonies tal i com les coneixem si Beethoven no hagués obert camí amb l'Heroica.

Com a curiositat podríem afegir també que la marxa fúnebre s'ha sentit en funerals de personatges públics com el president dels Estats Units Franklin Delano Roosevelt o del director d'orquestra Arturo Toscanini. També va sonar en l'acte en record dels atemptats terroristes de les Olimpíades de Munic 72.

LA DEDICATÒRIA⁵

Segons sembla, el general Bernadotte, ambaixador de França a Viena, o el violinista Rudolph Kreutzer, podrien haver estat els qui van donar la idea a Beethoven d'escriure una obra en honor de l'alliberador d'Europa, Napoleó Bonaparte, que era, a més, contemporani del compositor. Quan Napoleó es va fer coronar emperador i es va oblidar dels ideals de la Revolució Francesa, Beethoven es va disgustar molt i va guixar amb ràbia la dedicatòria: "Ara només obeirà la seva ambició, s'eleva més amunt que els demés i es convertirà en un tirà!". Per això quan es va publicar l'any 1806 hi posava "Simfonia Heroica, composta per celebrar el record d'un gran home". Fins aleshores no havia aparegut encara l'adjectiu heroica. Sembla ser també que el segon moviment havia de ser una "Marxa triomfal" i no una "Marxa fúnebre" però Beethoven el va canviar pel mateix motiu que va modificar la dedicatòria. Aquest fragment passaria a ser l'últim moviment de la futura Cinquena Simfonia.

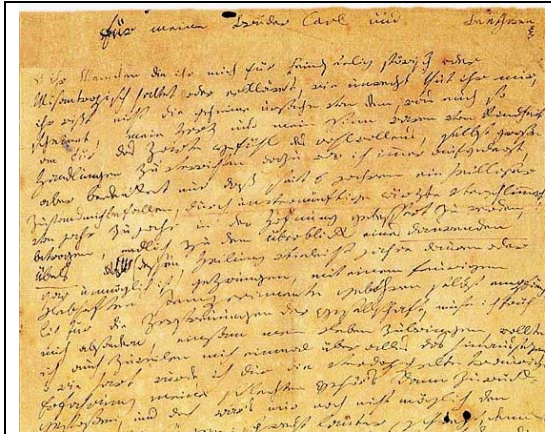

Manuscrit original de la primera pàgina de la simfonia

L'obra està dedicada al príncep Lobkowitz, mecenes del compositor, i s'estrenà privadament el 1804. La primera audició pública es va fer a Viena l'any 1805.

⁵ Font: Guia de la música simfònica de François-René Tranchefort.

5 El testament de Beethoven

Manuscrit original del "Testament de Heiligenstadt"

Va ser el 1802 quan a Beethoven li van diagnosticar la pitjor malaltia que pot tenir un músic, la sordesa progressiva. Segur que ha de ser molt dur néixer sense la capacitat d'audició però ha de ser realment molt traumàtic deixar de tenir un dels sentits que has experimentat plenament fins als 28 anys. Això és el que li va passar al compositor alemany. L'octubre d'aquell 1802 escriu el que es coneix amb el nom de "testament de Heiligenstadt"⁶. Aquí trobem el Beethoven més humà, res a veure amb la imatge aspre que l'identifica sovint i que va anar forjant-se a mida que la sordesa es feia cada vegada més evident.

Pels meus germans Karl i (Johann) Beethoven:

Vosaltres, que penseu que sóc un ésser odiós, obstinat, misantròp, o que em feu passar per tal, que injustos que sou! Ignoreu la secreta raó del perquè així us sembla. Des de la infantesa el meu cor i el meu esperit s'inclinaven cap a la bondat i als tendres sentiments. Fins i tot quan estava sempre disposat a fer actes generosos; però penseu només que des de fa quasi sis anys he estat atacat per un mal molt greu, que metges incompetents han agreujat. Decebut any rere any, amb l'esperança d'una millora, forçat a acabar considerant l'eventualitat d'una llarga malaltia, la curació de la qual, de ser possible, exigiria anys; nascut amb un caràcter ardent i actiu, induït per les distraccions de la vida social, he hagut d'aïllar-me molt aviat, viure lluny del món, en solitari. De vegades creia poder portar bé tot això, oh!, com he estat aleshores portat de manera cruel a renovar la trista experiència de no sentir més. I, malgrat això, no m'era possible dir als homes: Parleu més fort, crideu, perquè sóc sord. Ah!, com puc confessar la debilitat d'un sentit que en mi hauria d'existir en un estat de més gran perfecció que en els altres; d'un sentit que vaig tenir abans en la més gran perfecció, una perfecció tal que pocs músics han conegut abans.

Oh!, no puc més; perdoneu-me també si em veieu mantenir-me al marge, quan m'uniria de bon grat a vosaltres. La meva desgràcia em resulta doblement penosa, ja que per culpa seva he d'arribar a ser desconegut; per mi s'han acabat els incentius en la societat dels homes, les converses intel·ligents i les confidències. Absolutament sol, o gairebé, només en la mesura en que ho exigeixi la més absoluta necessitat podré tornar a tenir contacte amb la societat; he de viure com un proscrit. Si m'acosto a la gent, estic de seguida atemorit per una angoixa terrible: la d'exposar-me a que reconeixin el meu estat.

Així he passat aquests últims sis mesos al camp, aconsellat pel meu intel·ligent metge, per cuidar les meves oïdes el màxim possible. Ell va preveure la meva situació, encara que a vegades, arrossegat pel meu instint sociable, m'ha deixat desviar del camí assenyalat. Però quina humiliació quan no sentia res, o quan algú del meu costat sentia el so d'una flauta llunyana i jo no sentia res, o quan algú sentia cantar a un pastor i jo tampoc el sentia. Aquestes situacions em conduïen a la desesperació, i poc ha faltat per posar jo mateix fi a la meua vida.

⁶ Petita localitat propera a Viena on Beethoven s'instal·la durant un temps per reflexionar.

És l'art, només ell, el que m'ha salvat. Ah!, em semblava impossible deixar el món abans d'haver donat tot el que sentia néixer dins meu, i així he prolongat aquesta vida miserable, (...) veritablement miserable, amb un cos tan sensible que tot canvi una mica brusc pot fer-lo passar del millor al pitjor estat de salut. (...) Pacència, (...) és tot el que m'ha de guiar a partir d'ara, i així ho faig. (...) Espero mantenir-me en la meva resolució d'esperar fins que li plagui a la Parca cruel trencar el gel. Potser m'aniria millor; potser no; però sóc valent. (...) Als vint-i-vuit anys, estar obligat a ser un filòsof no em resulta còmode; per a un artista és encara més dur que per a un altre home. (...) Divinitat, tu que des del més alt veus el fons del meu ésser saps que viuen en mi el desig de fer el bé i l'amor a la humanitat. Homes, si llegiu això algun dia, penseu que no heu estat justos amb mi, i que el desgraciat es consola trobant algú a qui s'hi assembli, i que, tot i els obstacles de la Natura, ha fet, tanmateix, tot el possible per ser admès en la categoria dels artistes i homes de vàlua. (...)

Vosaltres, els meus germans Karl i (Johann), quan jo mori, i si el professor Schmidt viu encara, pregueu-li en nom meu que descrigui la meva malaltia, i afegiu-hi aquestes pàgines, a fi que si més no després de la meva mort el món es pugui reconciliar amb mi. (...)

Al mateix temps, us declaro aquí hereus de la meva petita fortuna (si se li pot dir així). Repartiu-la honestament; compreneu-vos i estimeu-vos mútuament. El que heu fet en contra meu ja fa temps que us ho vaig perdonar, bé que ho sabeu. A tu, germà Karl, t'agraeixo especialment l'afecte del que m'has donat mostres en els últims temps. El meu desig és que la vostra vida sigui millor i menys trista que la meva; recomaneu als vostres fills la Virtut, ella sola pot tornar-vos feliços, i no el diner; parlo per experiència; és ella la que m'ha reanimat en la meva aflicció; li dec, com al meu art, no haver acabat la meva vida amb el suïcidi.

Adéu i estimeu-vos! (...) Estic molt agraït a tots els meus amics, en especial al príncep Lichnowsky i al professor Schmidt. (...) Els instruments donats pel príncep L. desitjo que puguin ser conservats per un de vosaltres; però que això no sigui motiu de conflicte entre els dos; quan puguin servir-vos més útilment per a qualsevol altra cosa, aleshores veneu-los. Estaré content si puc, sota la làpida de la meva tomba, ser-vos encara útil.

Ja està fet: (...) amb alegria vaig a l'encontre amb la mort. Si ve abans que hagi tingut ocasió de desplegar totes les meves possibilitats per a l'art, aleshores arriba massa d'hora per mi, tot i el meu dur Destí, i m'agradaria que fos més tardana; (...) tanmateix, malgrat això encara seria feliç; no m'alliberaria ella d'un estat de patiment sense fi? (...) Vine a mi quan vulguis, vaig animadament al teu encontre. (...) Adéu, i no m'oblideu del tot en la mort; tinc dret a això per part vostra, ja que durant la meva vida he pensat sovint en fer-vos feliços, sigueu-ho.

Heiligenstadt, 6 d'octubre de 1802

Ludwig van Beethoven

*Per als meus germans Karl i (Johann), per ser llegit i executat després de la meva mort.
Heiligenstadt, 10 d'octubre de 1802.*

(...) Així m'acomio de tu, (...) i de manera ben trista; (...) sí, l'estimada esperança (...) que vaig portar amb mi de ser curat, si més no fins a cert punt, és necessari que l'abandoni per complet. Com les fulles cauen a la tardor i es marceixen, així (...) jo la desitjo; gairebé com vaig venir me'n vaig. (...) Fins i tot el coratge altiu que m'animava amb freqüència en els bonics dies d'estiu (...) ha desaparegut. (...) Providència, (...) deixa que una vegada aparegui en la meva vida un dia de pura alegria, (...) fa ja tant de temps que el meu últim record de la veritable alegria m'és estrany! (...) Quan, quan, oh Divinitat, (...) podré experimentar-lo de nou en el temple de la naturalesa i de la humanitat? (...) Mai? (...) No, (...) seria massa dur!

6 Els intèrprets

L'ORQUESTRA SIMFÒNICA DEL VALLÈS

L'Orquestra Simfònica del Vallès (OSV) va néixer l'any 1987 per iniciativa de l'Associació d'Amics de l'Òpera de Sabadell. És l'única orquestra simfònica de l'Estat on els músics i treballadors que la formen són alhora els propietaris. L'OSV és, doncs, una orquestra diferent, que viu del seu públic i dels seus concerts. Cada any participa en un centenar d'actuacions, en format simfònic (amb temporades estables a Sabadell i al Palau de la Música Catalana) o bé col·laborant en les òperes i sarsueles que organitzen els Amics de l'Òpera de Sabadell.

JAIME MARTÍN, el director

Va néixer a Santander el 1965. Estudià flauta a Madrid i més tard a Holanda. Ha fet de solista amb moltes orquestres d'arreu del món. Especialment destacable és la seva col·laboració amb l'Orquestra de Cadaqués i amb l'Academy of Saint Martin in the Fields, amb les quals ha enregistrat discos amb música de Mozart, Montsalvatge o Bach. A més d'intèrpret de flauta també ha estat professor d'aquest instrument a Londres. Actualment, actua com a flauta solista de l'Orquestra de Cambra d'Europa, l'Orquestra de Cadaqués, l'Orquestra de Cambra anglesa i l'Academy of Saint Martin in the Fields. Com a director ha estat al capdavant d'orquestres com les de Tenerife, Cadaqués o l'Orquestra de Cambra Irlandesa.

BRUNO VLAHEK, el solista de piano

Va néixer a Zagreb (Croàcia) el 1986. Els seus estudis musicals els ha fet a la seva ciutat i també a Lausana (Suïssa) i Colònia (Alemanya). Guanyador dels concursos de Dubrovnik (Croàcia) dels anys 1999 i 2001, també ha estat guardonat en altres certamens d'Itàlia, Noruega, Suïssa i l'any 2008 va guanyar el Concurs Internacional Ricard Viñes de Lleida. Per aquest motiu la Simfònica del Vallès l'ha convidat a participar en la seva temporada. Com a solista ha actuat al seu país i també a Alemanya, França, Àustria, Gran Bretanya, Suècia, Rússia, Itàlia, Suïssa o Espanya, entre d'altres. A més de pianista, Vlahek és també organista i compositor (ha escrit unes 30 obres sobretot de piano i música de cambra).

7 Propostes didàctiques

Aquí teniu una sèrie de continguts que es poden treballar amb els alumnes:

- Identificació de l'orquestra i les seves diverses seccions.
- Rituals d'un concert: afinació, salutacions, director, solista, públic.
- Treball de les diferents obres i dels seus autors.
- Treballar les indicacions de tempo, tant de la simfonia com de les variacions.
- Elaborar un llistat de grans virtuoses i especificar el seu instrument.
- Treballar la simfonia com a gènere: buscar altres exemples d'altres autors.
- Comparar les dues primeres simfonies de Beethoven amb l'Heroica
- Buscar més informació sobre les biografies de Rakhmàinov i Beethoven.
- Elaborar un llistat de marxes fúnebres d'autors diversos i comparar-les.
- Buscar quins altres autors van compondre basant-se en el Caprici 24 de Paganini.
- Fer una recerca d'altres variacions escrites per Rakhmàinov.

8 Recursos pedagògics

Llistat de les composicions de Beethoven

http://es.wikipedia.org/wiki/Catálogo_de_obras_de_Beethoven

Partitura completa de la Simfonia "Heroica"

<http://www.dlib.indiana.edu/variations/scores/adh1166/large/soundscore.html>

Llistat d'obres de Serguei Rakhmàinov

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_compositions_by_Sergei_Rachmaninoff

Rakhmaninov tocant la seva pròpia "Rapsòdia", amb indicacions de les diferents variacions

<http://www.youtube.com/watch?v=kXCQ18ecx4Q>

<http://www.youtube.com/watch?v=nFcWepKxZD8>

El Caprici núm. 24 de Paganini (versió de Hilary Hahn) al YouTube

http://www.youtube.com/watch?v=Lh3D_ujMjtM

Llistat d'autors i obres basades en el "Caprici" de Paganini

[http://en.wikipedia.org/wiki/Caprice_No._24_\(Paganini\)#Variations_on_the_theme](http://en.wikipedia.org/wiki/Caprice_No._24_(Paganini)#Variations_on_the_theme)

Accés lliure a Spotify per sentir les obres del concert i altres

<http://www.spotify.com/es/products/free/>

Gravació de les "Variacions sobre un tema de Paganini" (versió Mikhaïl Pletnev) al Spotify

<http://open.spotify.com/album/5XAUMnPmxwWKHgQpvoU5TW>

Gravació de la Simfonia núm. 3 de Beethoven (versió de George Szell) al Spotify

<http://open.spotify.com/album/6DJnKD6mggZdJjFnYqe2m2>

Final del ballet "Les criatures de Prometeu" al Spotify

<http://open.spotify.com/track/4ibAFw6Zix3aeQIIWvL58t>

Redacció: Pere Andreu Jariod

Orquestra
simfònica
del Vallès

www.osvalles.com

Narcís Giralt, 40 · 08202 Sabadell
Tel. 93 727 03 00 · Fax 93 727 22 28 · osv@osvalles.com